

До питання про “справедливу помсту”: читаючи пророка Овдія

Едуард ДЕНИСЮК
Закарпатський християнський інститут, Хуст, Україна

ORCID: 0009-0000-9255-1798

Анотація: Мета цього дослідження має два етапи: по-перше, розглянути богослов'я книги пророка Овдія, що розкриває перспективу, у якій поєднуються бажання помсти за заподіяну кривду та Божа справедливість, а, по-друге, застосувати результати першого етапу в контексті повномасштабної війни, що триває в Україні уже понад рік. Для того, щоб досягнути цієї мети, необхідно відтворити історичний контекст, у якому була написана старозавітня книга Овдія. Відповідно, одним із методів дослідження буде історико-критичне вивчення біблійної книги. Ще одною методологією буде спроба проаналізувати отримані дані та вивчити їх актуальність для українського християнства. В процесі роботи виявлено певні принципи, які виходять з давньоізраїльських вірувань у Яхве, окреслюючи розуміння Божої справедливості та суду, і здійснена спроба застосувати їх в сьогоденні. Практичне значення цього дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані у підготовці українських християн до прийняття травмованого Іншого – того, хто пережив і відчув на собі жахи війни та зустрівся з втратою.

Ключові слова: Овдій, пророчий жанр, справедлива помста, Божий суд, Інший.

Вступ

Християнське мислення і досвід постійно збагачуються читанням біблійного тексту, який є словом Бога до людей. Особливість цього тексту – це актуалізація біблійних ідей в будь-якому контексті людської історії. Кожна книга Біблії – це джерело, яке містить важливі ідеї актуального богослов'я, що здатні змінювати реальність. В даній статті буде розглядатися книга пророка Овдія – частина текстів Малих пророків. Основною темою цієї книги є проголошення відплати Бога ворогам Ізраїлю, які не лише не підтримали його, коли ізраїльтянам було складно, але й зрадили та були підступними, коли необхідно було проявити розуміння та допомогу. Основним адресатом слів помсти є народ Едому, ворожнеча з яким тривала у ізраїльтян з часів виходу з Єгипту. В статті будуть здійснені спроби вивчення та систематизації теології пророка Овдія та її застосування в реаліях російсько-української війни.

Контекстуальні особливості теології Овдія

Для того, щоб інтерпретувати книгу пророка Овдія, необхідно звернутися до особливостей історичної ситуації в Ізраїлі періоду діяльності пророка, розглянути цей період в контексті ізраїльської історії, вивчити характеристики пророчого жанру та стилю, а також основні елементи культури та побуту ізраїльтян періоду розділеного царства. Спроба врахувати всі ці необхідні з екзегетичної точки зору фактори буде здійснена в цій частині статті. Завдяки дослідженню взаємовідносин Едому та Ізраїлю, будуть окреслені контекстуальні рамки проголошення пророка Овдія та його ключових ідей.

Так як для висвітлення теми статті буде робитися акцент на наративному прочитанні всієї книги пророка Овдія, в *Додатку 1* буде поміщена пропозиція структури цієї книги.

Текст книги Овдія сьогодні набуває нового актуального звучання з декількох причин. Незважаючи на те, що багато сучасних інтерпретаторів задаються питанням щодо доцільності такого тексту в каноні старозавітних пророків, адже Овдій виступає як представник виразного, сповненого ненависті націоналізму,¹ як його характеризують багато дослідників, напруження знімається після історико-критичного вивчення даної книги. І хоча мотиви, які звучать в книзі його пророцтв, на перший погляд є шовіністичними і сіоністськими, пізніше, ми проаналізуємо аргументи, які пояснюють такі позиції та дають можливість це пояснити. Як уже було згадано вище, досліджуючи політичний вимір теології Овдія, необхідно розуміти контекст його проголошення та контекст відносин між двома народами, що мають спільне походження – ізраїльтян та Едому.

¹ John D. W. Watts, *Obadiah: A Critical Exegetical Commentary*, (Winona Lake: Alpha Publications, 1981), 19.

Біблійний текст часто називає ці два народи “братніми”. Пророк Амос в 1:1 називає агресію ідумеїв (так пізніше називали народ Едому) війною проти “брата свого.” В 5М. 2:4 звучить формулювання Бога, яке було передано через Мойсея, де жителі Сеїру, тобто Едому, прямо названі братами ізраїльтян. Спільна генеалогічна лінія цих двох народів є контекстом, в якому варто розглядати історію їхніх геополітичних відносин. Доречно зауважити, що Едом, незважаючи на спорідненість, був для Ізраїлю (як в домонархічний період, так і в період розділеного царства) таким же ворогом, як і филистимляни чи інші народи Ханаану та околиць. Жан Кальвін у своїх коментарях на книгу пророка Овдія говорить про подвійне покарання ідумеїв Богом Яхве за те, що вони, будучи братнім народом для ізраїльтян, вчиняють тим гірше від халдеїв та асирійців.² Така неоднозначна перспектива відносин між цими народами сигналізує нам про те, що всі тексти, які цьому присвячені, можуть бути неоднозначними, з першого погляду, і потребують тлумачення, яке буди спиратися на історичний контекст. Книга Овдія не є винятком серед інших пророчих книг, тому її зміст зумовлений багатьма історичними і богословськими факторами.

По-перше, важливо розуміти контрверсійність хронології відносин Едому та Ізраїлю – двох близькосхідних народів, адже вона складається з періодів дружби та війни. Зазвичай, два сусідні народи близькосхідного контексту біблійних часів часто ворогують між собою. Це трапляється навіть частіше, аніж періоди миру. Історія Едому та Ізраїлю не є винятком. Для загального уявлення варто перерахувати основні конфлікти між ними. Так, під час виходу з Єгипту та подорожі до ханаанських земель, ідумеї заборонили ізраїльтянами пройти через їхню територію (Чис. 20:14-21). Перший ізраїльський монарх Саул воював з цим народом, а Давид підкорив їх та поставив у Едомі військовий гарнізон (2 Сам. 8:13-14). Ідумеї в союзі з ворогами Ізраїлю виступають проти Йосафата (2 Хр. 20). Юдейський цар Амація влаштує геноцид Едому і знищує 20 тисяч їхніх воїнів (2 Хр. 25). Під час царювання юдейського царя Ахаза народ Едому нападає на Юдею і забирає полонених (2 Хр. 28:17). Дехто з біблійних істориків вважають, що ідумеї були в числі вавилонського війська при зруйнуванні Єрусалиму в 586 р. до н.е. Ці та багато інших свідчень розкривають панораму складних відносин цих двох народів.

По-друге, для глибокого розуміння контексту, не варто ігнорувати також і інтертекстуальність, яка існує між Овд. 1:1-5,8 та Єр. 49:14-16, 9, 7.³ Багато дослідників вважають, що текст Овдія – це цитата чи парафраз слів більш відомого пророка Єремії, однак між цими текстовими традиціями існують принципові розбіжності, які свідчать про те, що тут, скоріше, не цитування одного пророка іншим, а висловлення на основі усталеної традиції, в якій Едом є ворогом

² Jean Calvin i John King, *John Calvin's Commentaries On Joel, Amos, Obadiah*, Extended Annotated Edition (Altenmünster: Jazzybee Verlag, 2012), 445.

³ Детальніший аналіз цих двох традицій див. Julia M. O'Brien, ред., *The Oxford Handbook of the Minor Prophets* (New York, NY: Oxford University Press, 2021), 474.

ізраїльської нації. Скоріше за все, обидва пророки використовують більш давнє джерело чи старішу традицію.⁴ Історичність такої традиції не викликає сумнівів, адже короткий огляд конфліктів, які часто виливалися в геноцид одного народу проти іншого, дає чітке усвідомлення образи ізраїльтян на народ Едому. Визнання ізраїльтянами Едому як свого запеклого ворога базувалося на історії геноцидів, а, отже, не було неправомірним. Власне, такий культурний елемент як установа традиція може сказати набагато більше і бути значно переконливішим, ніж історичні факти чи тези. Корпоративна пам'ять народу формується впродовж століть і зберігає найактуальніше, те, що по-справжньому впливало на формування національної самосвідомості. В такому контексті традиція *“Едому-ворога”* може багато сказати про настрої ізраїльтян щодо ідумейського народу. Ще раз варто підкреслити, що наявність такої традиції, яка з'являється і у Єремії, і у Овдія, не може бути безпідставною. Отож, як один пророк, так і інший формують у ізраїльтян уявлення про народ Едому як про ворога та противника.

Отже, огляд історії відносин між двома народами допомагає зрозуміти зрозуміти проблематику книги Овдія. Пророк Овдій є політичним теологом, бо він говорить про участь Ізраїля, про Яхве, який обирає Ізраїль, а не Едом, в його словах звучать політичні переваги ізраїльтян і тд. Він говорить про симпатії до свого народу, можливо, пам'ятаючи пацифістське налаштування ізраїльтян, які не хотіли провокувати своїх братів з Едому в 5М. 2:8, тим самим, перекладаючи відповідальність за війни лише на ідумейців. Тому, книга Овдія – яскравий приклад поєднання богослов'я та політики.

На перший погляд, ця пророка книга досить суб'єктивна в описі реальності. Можна, хоча б, порівняти с Амоса в 5:18-20 як відношення до ізраїльтян з тим, як до них ставиться Овдій. Амос досить критичний до своїх співгромадян і говорить, що ізраїльтяни не забезпечили собі позицію безумовно виправданих Дня Господнього, тоді як Овдій наполягає на інакшому – в його богослов'ї ізраїльський народ є улюбленим у Яхве і тому, День Господній стосується, перше за все, злочинців.⁵ День Господній у них є образом досконалої справедливості, яка обов'язково має здійснитися і зробити об'єктивний суд над всіма народами. Овдій займає менш об'єктивну позицію щодо ізраїльтян, яка переходить у апологетичні формулювання, у яких Ізраїль – народ, що перебуває на особливому рахунку в Бога-Яхве. Так чи інакше, нам необхідно розглянути принципи політичного богослов'я Овдія, не забуваючи про середовище, в якому воно виникло та розвивалося.

Що є справедливою помстою у Овдія?

Питання помсти ворогу займає значний обсяг пророцтва Овдія – велика частина його тексту стосується відплати ворогам, котру пророк проголошує від Божого імені. В процесі екзегетики цей факт неможливо ігнорувати, адже він є

⁴ O'Brien, 438.

⁵ Walter Brueggemann, *An Introduction to the Old Testament: The Canon and Christian Imagination*, First edition (Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, 2003), 294.

зображенням головної ідеї послання. В даній частині дослідження буде здійснена спроба розглянути якою є помста у Овдія в діахронічному вимірі разом з іншими біблійними текстами, котрі цю тему піднімають.

Розглядаючи теологію Овдія, знаходимо в ній проголошення помсти, яку буде здійснювати сам Яхве:

Бо близький день Господній над усіма народами, як зробив ти, то так і тобі буде зроблено: вернеться на твою голову чин твій! Бо як ви пили на святій Моїй горі, так народи усі завжди питимуть! (Овд. 1:15-16a)⁶

З цього тексту відомо, що піднесення Ізраїлю відбудеться за рахунок ряду нещасть, які вилиються на народ Едому. Помста завжди є негативним фактором, який засуджується Богом, однак Овдій говорить про справедливу помсту від імені самого Яхве. Це перший виклик, який кидає нам його богослов'я: чи існує справедлива помста, і якщо так, хто тоді відповідальний за її здійснення? Звичайно, неможливо так просто отримати однозначну та пряму відповідь на це запитання, але Мартін Лютер в своїй проповіді "Про добрі вчинки" казав: "Коли візник п'яний, ти можеш встромити йому палицю в колесо." Дітріх Бонгеффер повторно застосовує цей принцип, коли осмислює замах на Гітлера, в якому опосередковано бере участь. Наводячи ці два приклади з історії богослов'я, Джулія О'Браєн пише, що усвідомлюючи виживання народу чи меншини, яке поставлене на карту, можна оправдати короткий цілеспрямований акт помсти.⁷ З цього виходить, що усвідомлення власної правоти та бачення цілковитої картини того, що відбувається може легітимізувати процес справедливої помсти. Однак, це твердження є досить суб'єктивним, і його варто глибоко дослідити в контекстах кожної ситуації. Так як пророк Овдій – людина, що живе та пророкує в конкретних часових, історичних та світоглядних рамках, то розглядати його теологію варто в контексті теології війни Старого Завіту і місця Яхве у війнах ізраїльтян – речі, які визначали теологію та світогляд ізраїльтян впродовж всієї біблійної історії.

З першого ж погляду ми можемо зауважити, що таке поняття як помста часто фігурує в старозавітній теології Бога Яхве і складно знайти контекст, в якому цей термін набуває негативного значення. В такому випадку перед нами постає відповідальність визначити, хто виконує акт цієї помсти. Тут ми приходимо до питання ведення війни на сторінках СЗ. Питання війни в стародавньому Ізраїлі мають глибоко теологічні корені. Одне із імен старозавітного Яхве – Саваот, тобто "Бог військ," що вказує на здатність Бога, за потреби, захистити Ізраїль. Незважаючи на те, що деякі дослідники давньоізраїльської військової теології стверджують, що центральна роль Яхве в ізраїльських війнах – це пізніша інтерполяція, зумовлена рефлексіями, метою яких є звільнення людини від відповідальності за велику кількість розв'язаних війн та геноцидів, все ж участь Яхве у війнах Ізраїлю

⁶ Переклад Івана Огієнка (1962)

⁷ O'Brien, *The Oxford Handbook of the Minor Prophets*, 446.

неможливо ігнорувати.⁸ Таким чином, природа справедливої війни в СЗ – теологічна, адже вона виходить з характеристики політики Яхве та його безпосередньої участі. Ізраїль веде багато воєн і всі вони під покровительством Яхве. Тому, читаючи Овдія, важко виявити прояви зловтіхи, які виходили б суто з особистих бажань чи образ – за всі ганебні вчинки Едом стане об'єктом гніву саме Бога, а не ізраїльтян. Варто зазначити, що війна ведеться людськими руками, як фактором прямого впливу, тому старозавітне богослов'я розділяє питання бути знаряддям в руках Бога чи керуватися власними пристрастями.

Читач СЗ вбачає теологічність⁹ ізраїльської історії, адже вона не мислиться без верховного бога – Яхве. Саме Він уособлює Ізраїль, ведучи за нього війни та приймаючи рішення на користь війни чи миру. Таким чином, напруга даного питання про помсту, в якійсь мірі слабшає, адже всі рішення залишаються за Яхве. Тому, в давньому Ізраїлі знали – помсту ворогам готує та здійснює Бог.

Цей підхід, однак, не дає впевненості стверджувати, що всі війни в СЗ – справедливі, а всі конфлікти – керовані Богом, проте у більшості випадків Він є головним їхнім учасником та керівником. У СЗ цей Бог керується принципом “око за око”, адже уривки Овдія 15-16 проголошують прокляття на ворога та його повне знищення і забуття.¹⁰ В богослов'ї пророка спостерігаємо, що відсутність покарання за навмисно неправильні дії знецінює людяність та створює дисбаланс у механізмі справедливого суду. Тому, покарання, які призначені Едому, є наслідком їхнього вибору переслідувати ізраїльтян замість того, щоб допомогти їм у біді. У Буття 18:26 Авраам нагадує Богові про судову справедливість, яка є одним з Його найяскравіших атрибутів. Девід В. Бейкер робить висновок, що книга Овдія не просто містить націоналістичні мотиви спрямовані проти ворогів Юди, а пропонує альтернативу теології співчуття та прощення.¹¹ Тут не звучить безумовна покора перед обставинами та відсутність претензій до Едому як ворога. Навпаки, Овдій впевнений, що нещастя, які впадуть на Едом, будуть результатом справедливого Божого гніву. Це переконання вписується у древньоізраїльський світогляд, в якому Яхве веде всі війни за Ізраїль та влаштовує його ворогам покарання. Варто визнати, що таке усвідомлення є частиною богословського світогляду Овдія.

Отже, визначною характеристикою політичної теології Овдія, що виходить з тексту книги, є безпосередня участь Яхве в історії та житті ізраїльського народу. Пряме звернення говорить про залучення Бога в контекст зовнішньо-політичних відносин між Ізраїлем та Едомом (1:1). Уривок 2 говорить про пряму участь Бога в житті й ідумейського народу. Ця участь передбачає владу вершити обставини, впливаючи на хід історії (1:4). В тексті є багато й інших свідчень близькості

⁸ Millard Lind, *Yahweh is a warrior: the theology of warfare in ancient Israel*, A Christian peace shelf selection (Scottsdale, Pa: Herald Press, 1980), 31.

⁹ Під цим терміном мається на увазі орієнтованість всіх сфер ізраїльського життя та світогляду на богословську площину пізнання Яхве.

¹⁰ H. G. L. Peels i Fanie Snyman, ред., *The lion has roared: theological themes in the prophetic literature of the Old Testament* (Eugene, Or: Pickwick Publications, 2012), 154.

¹¹ David W. Baker, *Joel, Obadiah, Malachi: The NIV Application Commentary from Biblical Text-to Contemporary Life* (Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 2006), 156.

Яхве до подій людської історії, що дає нам підставу говорити про теократичне обґрунтування ізраїльтянами питань своєї війни та політики.

Говорячи про теократичність різних пророчих форм в Ізраїлі, варто зазначити наступне. Деякі дослідники книги Овдія сумніваються в історичності її змісту¹², стверджуючи, що це пророцтво носить суто літургичний характер та розвиває пророчу традицію присутності Яхве серед ізраїльського народу. Вони відносять текст Овдія до жанру культової драми, яка пов'язується з “*святом інтронізації*” – дійством в Єрусалимі, в якому підкреслювалася роль Яхве у перемогах та підкоренні народів.¹³ Незважаючи на те, що ідея свята була деконструйована пізнішими дослідниками, центральне місце Яхве у будь-якому святкуванні чи традиції давнього Ізраїлю важко не помітити. В книзі Овдія Бог є центральною фігурою зовнішньополітичних відносин, адже Він здатний контролювати ці процеси. Інші дослідники книги Овдія вбачають у ній також сталу форму – літературний та пророчий прийом, який має на меті окреслити для народу певні ідеї чи закликати до певних дій. Часто пророки вдавалися до таких прийомів для того, щоб мотивувати людей до повстання чи попередити про загрозу вторгнення. Визначальною характеристикою такої форми є проголошення Яхве, який виступає на чолі армії для Священної війни. Ідеологія такої війни була поширеною в досить ранні періоди історії та теології Ізраїлю.¹⁴ Однак, такі підходи можуть призвести до думки, що основна ідея книги Овдія – це всезагальне благо для Ізраїлю за будь-яких умов, що є хибним твердженням. Також, можна вбачати в риториці пророка сіоністські погляди, в яких закладені нетерпимість і ненависть до ідумейського народу. Для того, щоб глибше розібратися в принципах пророцтва Овдія, необхідно краще зобразити механізм справедливої помсти Яхве та його концептуальні аргументи і рамки.

Принцип справедливої помсти

Філіп Дженсон дещо виправдовує пророка Овдія, який, на перший погляд, має багато націоналістичних міркувань щодо Едому, як було підкреслено вище. Він погоджується з тим, що пророцтво виглядає як ксенофобське послання до Едому і з наявністю теології “проклятого Едому,” яка подається у формі вузького націоналізму, однак пропонує поглянути на ситуацію ширше. Слід зазначити, що покарання Едому пов'язане з діями, що широко засуджуються: гордість, жадібність і зрада, які проявилися з його сторони. Овдій усвідомлює за що Юда терпить утиски (в. 12-14) і це перегукується з претензіями до ізраїльтян від інших пророків (Мих. 2-3). Тому Овдій не здається надто суб'єктивним, яким він здався нам раніше. На думку Дженсона, тут необхідно враховувати пророчу риторику

¹² Значною мірою, це зумовлено великою кількістю гіпотез про датування тексту книги і поміщення її в певний історичний контекст.

¹³ Rex Mason, *Micah, Nahum, Obadiah*, T & T Clark study guides (London, ; New York: T & T Clark International, 1991), 94.

¹⁴ Mason, 97.

та гіперболізацію. Він пропонує розглядати короткий текст книги Овдія невідривно від інших канонічних писань (Мих. 4:6-7), де особливе значення надається фундаментальній вірі нещасного народу, який терпить геноцид, в спасіння Яхве, навіть, якщо він (Яхве) здається далеко від їхньої історії.¹⁵ Обіцянка справедливості ізраїльського Бога, яка була проголошена задовго до цього, під час процесу Сінайського законодавства: “око за око, зуб за зуб,” – набувають позитивного звучання, адже мовиться про складну історію, де ізраїльський народ терпить геноцид від братнього Едому. Такий суворий принцип відплати життєво необхідний для людей, яким немає на що надіятися, окрім як на цю обіцянку. В період розділеного царства (після 931 р. до н.е.) народи Ізраїлю та Юдеї стають дуже вразливими від зовнішньої агресії.

Чарльз Фейнбер справедливо підсумовує пророцтво Овдія словами про Божий гнів, який мав причини, і якого цілком заслуговували ідумеї.¹⁶ 15-16 вірші є ввідними до композиції, де пророк демонструє перелік “за” (*for*) – те, за що повинно відбутися покарання. Така структура, характерна для стилю Овдія, обертається навколо центральної концепції відплати, яка формує це пророцтво, як і весь старозавітній погляд на мораль та порядок у світі, де править Божа справедливість.¹⁷ Отже, в пророка Овдія помста за народ ізраїльський можлива лише в силу справедливості Яхве, яка не може залишити жодного злочину без покарання. Саме тут відбувається зміщення акценту з персональної жаги відплатити ворогу за заподіяну кривду на потенціал справедливості Бога, котрий здатний захистити слабку жертву та покарати злочинця. Покарання злочинця для старозавітних ізраїльтян було справою обов'язку й честі, адже Сінайський закон мотивував бути справедливими і суворими до тих, хто порушує цей закон. Від міри злочину залежала міра покарання. Цей принцип набуває форми рятівної надії тоді, коли Ізраїль є в ролі жертви і переживає чергову національну травму.

Власне кажучи, відплату Едому варто розглядати лише в контексті справедливого суду Яхве, під який підпадають всі народи та племена. У другій частині пророцтва, Овдій відходить від теми Едому (з 15 в.) і зазначає, що покаранню підлягають й інші народи. Таке покарання – це не прояв жорстокості Бога, для якого будь-який прогріх вимагає обов'язкової відплати, а широка гама факторів, які формують уявлення про Нього як про всемогутнього Бога народів. Саму у цьому сенсі і відбувається Боже правосуддя, незважаючи на те, що в мисленні інших народів ізраїльський Бог – один з великої кількості божеств. В цьому і полягає проникливість суду Яхве – він буде здійснюватися за будь-яких умов і жоден фактор не зможе вплинути на його рішення. Юдея виступає ролі жертви, і ця роль не є результатом перебільшення пророка – вона реальна.

¹⁵ Philip Peter Jenson, *Obadiah, Jonah, Micah: a theological commentary*, Library of Hebrew Bible/Old Testament studies 496 (New York: T&T Clark, 2008), 9.

¹⁶ Charles Lee Feinberg, *The Minor Prophets*, Moody Press paperback ed (Chicago: Moody Press, 1990), 128.

¹⁷ Richard Duane Patterson, Eugene H. Merrill, i Carl Edwin Armerding, *Joel, Obadiah, Malachi. The Expositor's Bible Commentary*. (Grand Rapids: Zondervan, 2008), 185.

В 16-18 віршах Овдій робить наголос на природі справедливого Божого гніву щодо злочинців. Декілька вихідних понять формують уявлення слухачів Овдія (або читачів сьогодні) про обставини, за яких Едом підпадає під суд та гнів Бога. По-перше, згаданий суд над усіма народами. Овдій виходить з розуміння Едому як особистого ворога і переходить у площину, де є історії й інших народів та їх злочинів, що може стати ще одним підтвердженням об'єктивності його пророчого тексту. Тут поняття Дня Господнього розширюється до міжнародного масштабу.¹⁸ Саме тому Едом – не жертва Божого гніву, а злочинець, який справедливо заслуговує на нього поряд з іншими нечесними та войовничими народами. По-друге, роль Сіону є центральною в царстві Бога. Вже з початку біблійного нарративу у нас формується образ ізраїльського народу як вибраного та улюбленого Богом¹⁹. Проводити герменевтику факту Божого обрання неможливо, адже неможливо повністю зрозуміти та розтлумачити суверенну волю Яхве в СЗ. Для ворогів Ізраїлю це страшна участь, адже за свій народ Бог буде здійснювати суд і помсту особисто. І по-третє, – саме Ізраїль є знаряддям, через якого здійснюється Боже благословення.²⁰ Овдій проголошує для цього народу послання надії. Ця надія полягає у двох важливих твердженнях: по-перше, Едом, що часто був ворогом чи зловтішним спостерігачем (11-14), буде понижений та покараний, і по-друге, Бог обіцяє майбутній суд над іншими народами, які здійснювали злочини.²¹ Тут вступає в дію принцип, який набув розвитку вже в НЗ: не судити, щоб не бути осудженим. Едом розірвав всі братні зв'язки з Ізраїлем, визначивши його як об'єкт своєї агресії. Через цю зухвалість Бог вчинить так само і з Едомом.

Як влучно зауважує Марк А. Хасслер, суд над Едомом є не просто історичною, а есхатологічною подією.²² Це усвідомлення є необхідним для тлумачення книги Овдія сьогодні. Есхатологія як апокаліптична методологія тлумачення подій в стародавньому Ізраїлі, була пов'язана з розумінням основ всесвіту. Могутній Бог-Творець в майбутньому обов'язково буде царювати, і всі, хто виступали проти нього на якомусь етапі своєї історії, будуть покарані. Впевненість у майбутньому врегулюванні недосконалого злочинного всесвіту є частиною біблійного світогляду. Ця впевненість звучить в низці ключових

¹⁸ Trent C. Butler і Max E. Anders, *Hosea, Joel, Amos, Obadiah, Jonah, Micah*, Holman Old Testament commentary, v. 19 (Nashville, Tenn: Holman Reference, 2005), 250.

¹⁹ Буття 18:18, 46:3, Вихід 19:6, Левит 26:12, Єзекіїля 37:23, Єремії 31:3, та багато інших уривків, де прослідковується велика прихильність Яхве до ізраїльського народу

²⁰ Ehud Ben Zvi, *A historical-critical study of the book of Obadiah*, Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 242 (Berlin ; New York: Walter de Gruyter, 1996), 196.

²¹ David W. Baker, T. Desmond Alexander, і Bruce K. Waltke, *Obadiah, Jonah, and Micah: an introduction and commentary*, Tyndale Old Testament commentaries, v. 26 (Nottingham, England : Downers Grove, Ill: InterVarsity Press ; Intervarsity Press, 2009), 34.

²² Mark A. Hassler, «The setting of Obadiah: when does the oracle concerning Edom transpire?», *Journal Of The Evangelical Theological Society*, вип. 59/2 (2016): 254.

для старозавітної теології уривків.²³ Есхатологічний вимір української надії може стати опорою для людей, що зазнали індивідуальної травми. Богослов'я старозавітного прощення не виключає покарання агресора, а лише нагадує, що за його здійснення відповідальний Яхве. Цей акт справедливості не можна піддати сумніву, адже Творець світу здатний бути досконало справедливим.

В книзі пророка Овдія ми не знаходимо прямого натяку на богослов'я прощення. Біблійна перспектива прощення – це складний процес, в якому відбувається багато рефлексій над травматичним досвідом. Писання звертає увагу на те, що жертва, яка опинилася під агресією від іншого, не обов'язково повинна забувати завданих їй кривд. Часто це неможливо зробити. Амос Оей у статті, що опублікована в книзі *Подолання травми: глобальні, біблійні а пасторські перспективи*, зауважує, що прощення в християнстві не означає ані забуття жахів минулого, ані перетворення пам'яті про ці жахи на образу, яка є передумовою помсти.²⁴ Християнське прощення радше означає “аналізувати шкоду, завдану лихими діями інших, і вчитися згадувати про неї в іншому модусі, а не намагатися стерти її з пам'яті.” До цього твердження він приходять за декілька кроків. Спочатку він опирається на ідею Аристотеля про гнів, який виникає, коли відбувається порушення добра. Відсутність такого гніву означає відсутність любові до добра. Далі – на автора послання до Євреїв у 9:22, який говорить про те, що без пролиття крові прощення не може відбутися. І останнє – в книзі Буття у 3 розділі Бог карає людей за переступ, виганяючи їх з Едемського саду. Тобто, покарання за гріх не можна уникнути, адже справедливість Бога є фактором, який визначає побудову Божого світу. З цієї перспективи, пророк Овдій опирається на Божу справедливість, очікуючи її, бо розуміє, що фанатизм помсти, який виходить з індивідуальних людських бажань не може покарати злочинців так, як це робить Бог. У цій пророчій книзі ми знаходимо автора, який намагається не забути про лихо заподіяне його народу. Але ця пам'ять спрацьовує як нагадування про те, що за гріх обов'язковим є пролиття крові, а значить – Божий суд. Таким чином, опрацьовуючи корпоративну трагедію, Овдій намагається підвести своїх співгромадян до усвідомлення свободи від завданого лиха злочинцем.

З перспективи Божого суду, гріх – це ширша категорія, ніж моральна кривда згідно людських стандартів. Овдій розуміє, що кінцевою метою суду не є деспотичне бажання Бога про помсту задля утвердження свого авторитету, а відновлення справедливості, яка є одним із основних конструктів старозавітної світобудови. Тому він співстраждає разом з ізраїльтянами і очікує визволення, на яке має право разом з цим народом як його частина.

²³ Йов. 19:25-29 – впевненість в есхатологічному об'явленні Бога, який буде судити людей. Іс. 13:5-6, 9 – Бог на чолі війська буде вигублювати нечестиві народи. Єз. 30:3-26 – Бог збирається засудити і знищити Єгипет – одного із грандів древнього грішного світу. Овд. 1:5 – дня Господнього буде здійснено справедливий суд кожному по його справах. Ці уривки та багато інших роблять акцент на судовому вимірі древньоізраїльської есхатології.

²⁴ Амос Вінарто Оей, «Поганий, гірший, найгірший. Роздум про християнське прощення тих, хто нас травмує», в *Подолання травми: глобальні, біблійні та пасторські перспективи*, ПП «Формат» (Рівне, 2023), 165.

Звертаючись до питання про справедливий суд, зауважимо, що це складний аспект християнської етики. Для нашого дослідження воно важливе, бо часто саме пророки були тими харизматичними особами, які закликали чи розв'язували священну війну.²⁵ Найбільш жахливою практикою цієї війни є *херем* – знищення всього живого, за вказівкою Бога. Яскраві приклади містяться в книзі Ісуса Навина 6:17-21, 7:11-15.²⁶ Хоча у частини народів стародавнього Близького Сходу такі акції масової відплати були буденними, вони становлять проблему для сучасних апологетів, адже критична оцінка ставить ізраїльтян в один ряд з асирійцями, филистимлянами чи вавилонянами.

Можна підсумувати наявність в тексті Овдія принципу справедливої помсти. Важливо пам'ятати, що це не особистісна помста пророка, викликана його емоційним станом, під тиском загальнонаціонального нещастя, а формула справедливості Бога як Творця народів. На думку пророка, вона здійснюється над усіма, хто заслуговує покарання, адже є досконалим атрибутом Бога Яхве. Бог – це не пристрасний тиран, що чекає на момент прогірху, а той, Хто піклується про Ізраїль, що зазнав агресії з боку сильнішого народу. Покарання злочинців в Овдія відбувається у відповідності до трьох пунктів: суд над усіма народами, який забезпечує порядок справедливості; ключова роль Сіону – місця, з якого бере початок справедливість Яхве; вибраність Ізраїльського народу, яка дає одним благословення, а іншим – прокляття.

Справедлива помста в реаліях російсько-української війни

Повномасштабна війна в Україні, яка почалася 24 лютого 2022 року, з більшою інтенсивністю ставить перед українцями складні екзистенційні запитання, що стосуються помсти ворогам. Зрада, цинічне вторгнення, бомбардування мирних міст, геноцид – це неповний перелік горя, якого зазнали жителі України. Не варто проводити аналогію між стародавніми ізраїльтянами та українцями сьогодні через відсутність достатньої кількості історичних аргументів, але в Овдія описується політична ситуація, схожа на ту, в якій опинилися українці.

Проголошення пророцтва Овдія базувалося на фундаментальному тезисі єврейського богослов'я – Яхве обов'язково почує його. В цьому твердо впевнений пророк Михей (7:7), разом із низкою старозавітних авторів: Йов (Йов 22:27), Давид (2 Сам. 22:7). Особливо впевнені в цьому автори Псалмів 94:9, 77:1, 18:6. Давид у псалмах, які написані в контексті як особистої трагедії, так і корпоративного нещастя єврейського народу, часто сподівається, що Бог почує і вислухає усі переживання. Єврейське слово *שָׁמַח* (*shaw-mah'*), що означає *слухати, чути*, в книзі Псалмів зустрічається 78 разів, з них близько 45 разів воно позначає дію Бога щодо людського горя чи нещастя. Біблійні автори очікували, що їхній плач

²⁵ Gerhard von Rad і Marva J. Dawn, *Holy War in Ancient Israel* (Grand Rapids, Mich: W.B. Eerdmans Pub. Co, 1991), 98.

²⁶ C. S. Cowles, ред., *Show them no mercy: four views on God and Canaanite genocide*, Counterpoints (Grand Rapids, Mich: Zondervan, 2003), 117.

та гнів будуть почуті Богом та прийняті до уваги. Для українського народу “почутість Богом” може стати осередком, де можна висловити свій гнів і біль, адже ненависть до загарбників – органічна реакція на наслідки цієї війни.

Перед тими, хто не був в епіцентрі подій, на кого війна не вплинула безпосередньо, постає виклик прийняти тих, хто випив цю чашу повністю. Світогляд та моральні стандарти останніх будуть категорично відрізнятися від тих, хто був збережений Богом від жахів війни. В цьому випадку не уникнути зустрічі з травмованим Іншим, у якого війна забрала засоби для існування, рідних, майбутні сподівання. І розділити горе втрати означає, насамперед, сміливість дозволити висловити гнів і злість, а потім вже інші типи співчуття та розуміння. Спочатку варто прийняти травмованого без засуджень та повчання. Власне, місія тих, хто має силу приймати, – допомога травмованій особистості жити далі.

Наостанок ми переходимо до помсти як відчуття, яке є обов’язковим і природним в тому контексті, в якому опинилися українці. Його не варто боятися, адже сам Овдій починає своє пророцтво з цього. Не можна припустити, що сам пророк не відчуває гніву та образи на Едомський народ. Питання в іншому – він володіє собою і звертається до Бога за допомогою. Важливо не дозволити помсті блокувати майбутнє. Бажання справедливості є чесною, проте суд і покарання варто залишити Богові, як би складно це не було. Есхатологічний вимір справедливості Бога через віру стає найбільш змістовним і найбільш твердим фундаментом, на який можна опиратися. А розуміння особистої історії в контексті Божого втручання в світ має допомогти не зациклюватися на минулому, а будувати майбутнє на руїнах, якими б глибокими вони не були.

Висновок

Українцям не треба забувати про помсту, але не треба робити її вершиною своїх сподівань. Основні зусилля варто спрямувати на осмислення травматичного досвіду, побудову суспільства, яке зможе відповісти на безліч критичних і психологічних питань, які уже виникають і будуть виникати після війни та прийняття травмованого іншого – ближнього, який безпосередньо постраждав від російської агресії. В кінці свого пророцтва (з 17 вірша) пророк Овдій змінює тему послання і говорить про спасіння всіх вірних ізраїльтян, яке обов’язково відбудеться, адже сам Бог це обіцяє. Навіть, виходячи за рамки старозавітних теологічних концепцій відплати, ми знаходимо закон сумління, про який говорить Павло у Посланні до римлян. Порушення цього закону також не ігнорується Богом. Іншими словами, апостол Павло теж говорить про тему Овдія, однак надає їй більш сучасного звучання.

Методом історичного вивчення книги пророка Овдія було досліджено соціальний контекст, в якому проживав автор книги разом з ізраїльським народом. Цей період знаменується війною, зрадами і геноцидом, які Ізраїль терпить від братнього народу Едому. Ці важкі часи впливають на стиль мовлення пророка та

Його риторичу, і тому книга висловлює надії на помсту Бога за Ізраїль. З огляду на контекст, ці сподівання не є вузькими та націоналістичними, а лише відголомом нещастя, які спіткали Божий народ. Конотації помсти звучать у пророка з надією на те, що всесильний Яхве зглянетися на свій народ, адже Він обіцяв це. Тому пророк піднімає тему справедливої помсти за злочинства, котрі здійснені сильнішим народом. Поняття помсти є непростим елементом у старозавітній теології, однак воно вказує на фундаментальні ідеї: вірність Яхве у здійсненні справедливості, Його участь у війнах Ізраїлю, обіцянка допомоги та вирішальна роль у відплаті ворогам. Таким чином, послання Овдія стосується нашого сьогодення, адже українців очікує робота з людьми, котрі постраждали від російської агресії. Наше завдання – замінити бажання помсти на співучасть, розуміння, прийняття та жертвність до тих, хто буде цих речей потребувати. Віра в Божу справедливість є фактором, який дає нові сили та нове життя.

Додаток 1

Структура книги пророка Овдія

Бог готує війну проти народу Едому	1:1
Гордість як основний порок	1:2-4
Едом буде пожинати плід своїх справ	1:5-7
На народ Ісава очікує вигублення	1:8-10
Зрадництво по відношенню до народу Якова	1:11-14
День Господній – як день досконалої справедливості	1:15-16
Спасіння на горі Сіон для вірних	1:17-21

Список літератури

- Оей, Амос Вінарто. «Поганий, гірший, найгірший. Роздум про християнське прощення тих, хто нас травмує». В *Подолання травми: глобальні, біблійні та пасторські перспективи*, ПП «Формат», 163–72. Рівне, 2023.
- Baker, David W. *Joel, Obadiah, Malachi: The NIV Application Commentary from Biblical Text-to Contemporary Life*. Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 2006.
- Baker, David W., T. Desmond Alexander, і Bruce K. Waltke. *Obadiah, Jonah, and Micah: an introduction and commentary*. Tyndale Old Testament commentaries, v. 26. Nottingham, England : Downers Grove, Ill: Inter-Varsity Press ; Intervarsity Press, 2009.
- Ben Zvi, Ehud. *A historical-critical study of the book of Obadiah*. Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 242. Berlin ; New York: Walter de Gruyter, 1996.

- Brueggemann, Walter. *An Introduction to the Old Testament: The Canon and Christian Imagination*. First edition. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, 2003.
- Butler, Trent C., i Max E. Anders. *Hosea, Joel, Amos, Obadiah, Jonah, Micah*. Holman Old Testament commentary, v. 19. Nashville, Tenn: Holman Reference, 2005.
- Calvin, Jean, i John King. *John Calvin's Commentaries On Joel, Amos, Obadiah*. Extended Annotated Edition. Altenmünster: Jazzybee Verlag, 2012.
- Cowles, C. S., ред. *Show them no mercy: four views on God and Canaanite genocide*. Counterpoints. Grand Rapids, Mich: Zondervan, 2003.
- Feinberg, Charles Lee. *The Minor Prophets*. Moody Press paperback ed. Chicago: Moody Press, 1990.
- Hassler, Mark A. «The setting of Obadiah: when does the oracle concerning Edom transpire?» *Journal Of The Evangelical Theological Society*, вип. 59/2 (2016): 241–54.
- Jenson, Philip Peter. *Obadiah, Jonah, Micah: a theological commentary*. Library of Hebrew Bible/Old Testament studies 496. New York: T&T Clark, 2008.
- Lind, Millard. *Yahweh is a warrior: the theology of warfare in ancient Israel*. A Christian peace shelf selection. Scottsdale, Pa: Herald Press, 1980.
- Mason, Rex. *Micah, Nahum, Obadiah*. T & T Clark study guides. London, ; New York: T & T Clark International, 1991.
- McComiskey, Thomas Edward, ред. *The Minor Prophets: an exegetical and expository commentary*. Grand Rapids, Mich: Baker Book House, 1992.
- O'Brien, Julia M., ред. *The Oxford Handbook of the Minor Prophets*. New York, NY: Oxford Univeristy Press, 2021.
- Patterson, Richard Duane, Eugene H. Merrill, i Carl Edwin Armerding. *Joel, Obadiah, Malachi. The Expositor's Bible Commentary. Revised Edition*. Grand Rapids: Zondervan, 2008.
- Peels, H. G. L., i Fanie Snyman, ред. *The lion has roared: theological themes in the prophetic literature of the Old Testament*. Eugene, Or: Pickwick Publications, 2012.
- Rad, Gerhard von, i Marva J. Dawn. *Holy War in Ancient Israel*. Grand Rapids, Mich: W.B. Eerdmans Pub. Co, 1991.
- Watts, John D. W. *Obadiah: A Critical Exegetical Commentary*. Alpha Publications. Winona Lake, 1981.

To The Question Of Just Revenge: Reading Obadiah

Eduard DENYSIUK

Christian institute in Transcarpathia, Khust, Ukraine

ORCID: 0009-0000-9255-1798

Annotation: The purpose of this study is to consider the theology of the book of the prophet Obadiyah, which reveals the perspective on which the desire for revenge for the wrong done and God's justice converge. The second part of the purpose is to apply the research results in the context of the global war that has been going on in Ukraine for over a year. This can be achieved by depicting the historical picture, which became a prerequisite for the proclamation/fixation of the words of Obadiyah, which can help interpret some ethical aspects of the theological message of the prophet. Accordingly, one of the research methods is the historical-critical study of the book of the prophet Obadiyah, aiming to deduce the peculiarities of the prerequisites for its writing. Another methodology will attempt to analyze the researched data and emphasize their relevance to Ukrainian Christianity today. In the course of the work, certain principles from ancient Israeli beliefs in Yahweh outlining the understanding of justice and judgment were discovered. An attempt was made to apply those principles to the present. The valuable experience contained in the study can contribute to the preparation of Ukrainian Christians to accept the traumatized Other - the one who encountered and experienced the horrors of war and faced loss.

Key words: Obadiyah, prophetic genre, righteous revenge, judgment of God, Other.

Надійшла до редакції / Received 14.03.2023

Прийнята до публікації / Accepted 30.05.2023